

УДК: 321.7:002.1

<http://orcid.org/0000-0002-7604-8823>

І. В. Головко

ОСОБЛИВОСТІ СТАНОВЛЕННЯ ІНФОРМАЦІЙНОГО СУСПІЛЬСТВА В УМОВАХ ПРОЦЕСУ ДЕМОКРАТИЗАЦІЇ

Інформаційне суспільство розглядаються як елемент формування громадської думки у демократичному суспільстві. Розглянуто вплив інформаційного суспільства на формування демократичних принципів. Виокремлено основні риси прояву інформаційного суспільства в умовах процесу демократизації. Визначено, що основними завданнями розвитку інформаційного суспільства в Україні є забезпечення гарантій волевиявлення і самореалізації громадянина в інформаційному суспільстві, а також вільного доступу до інформації та знань.

Ключові слова: інформаційне суспільство, демократія, електронна демократія, громадська думка, свобода слова.

И. В. Головко

ОСОБЕННОСТИ СТАНОВЛЕНИЯ ИНФОРМАЦИОННОГО ОБЩЕСТВА В УСЛОВИЯХ ПРОЦЕССА ДЕМОКРАТИЗАЦИИ

Информационное общество рассматриваются как элемент формирования общественного мнения в демократическом обществе. Рассмотрено влияние информационного общества на формирование демократических принципов. Выделены основные черты проявления информационного общества в условиях процесса демократизации. Определено, что основными задачами развития информационного общества в Украине является обеспечение гарантий волеизъявления и самореализации гражданина в информационном обществе, а также свободного доступа к информации и знаниям.

Ключевые слова: информационное общество, демократия, электронная демократия, общественное мнение, свобода слова.

I. V. Golovko

FEATURES OF FORMATION OF THE INFORMATION SOCIETY IN THE PROCESS OF DEMOCRATIZATION

Information society considered as an element of the formation of public opinion in a democratic society. The influence of the information society in the establishment of democratic principles. The basic features of the manifestation of the information society in terms of the democratization process. It was determined that the main objectives of the development of information society in Ukraine is to ensure that the will of self-assurance and a citizen in the information society, as well as free access to information and knowledge.

Keywords: information society, democracy, e-democracy, public opinion, freedom of speech.

Постановка проблеми. Становлення і розвиток інформаційного суспільства є характерною рисою XXI століття. Саме в інформаційному суспільстві стрімко розвиваються інформаційні і комунікаційні технології, створюються умови для ефективного використання інформації у вирішенні найважливіших завдань управління суспільством і демократизації суспільного життя. Демократичні країни, ставши на шлях розвитку інформаційного суспільства, формують різні шляхи його побудови. Слід зазначити, що становлення інформаційного суспільства обумовлене культурними, соціально-економічними, правовими, політичними відмінностями та інформаційно-технічним потенціалом окремих країн, регіонів. Особливе значення у цьому процесі має державне та громадське управління.

Роль інформаційного суспільства у політичній сфері полягає у тому, що свобода одержання й поширення інформації впливає на сам політичний процес, трансформація якого проявляється в зростанні участі та консенсусу між різними соціальними верствами населення. З активним розвитком інформаційного суспільства – з'являється нова політична культура з більш ширшою реалізацією принципів свободи слова через електронні засоби масової інформації. Водночас це актуалізує проблему визначення кордонів цензури та сприяє демократичним процесам. Стають більшими можливості для прояву політичної активності громадян, що одержують більший доступ до державних нормативно-правових актів і висловлення своєї точки зору через електронні носії інформації [7, с. 77–83].

Все більша кількість дослідників демократії схиляються до точки зору, що стара форма демократії більше «не підходить» суспільству, де все більша кількість людей може отримувати все більше інформації з різних соціальних і політичних питань через доступ до інформаційних технологій і за допомогою цієї нової технології формувати свою думку з ряду питань. Тому проблема становлення та розвитку інформаційного суспільства в демократичних країнах є досить актуальною та потребує подальшого дослідження.

Аналіз актуальних досліджень. Ідея інформаційного суспільства з'явилась у дослідженнях 60–70 рр. ХХ століття. Вперше термін «інформаційне суспільство» було використано у працях японських дослідників М. Махлуп, Й. Масуда, Т. Сакайя. Подальшого розвитку концепція набула у дослідженнях провідних американських та європейських теоретиків: А. Тоффлер, У. Дайзард, З. Бжезинський, Ж. Еллюль, Р. Коен, А. Турен, Г. Кан, Ф. Уебстер, А. Дракер, Е. Гідденс, Ч. Хенді, Л. Туроу, Дж. Гелбрайт, М. Макклюен, М. Порат, Т. Стоуньєр, Р. Катц, які підкреслювали значення інформаційного розвитку суспільства як нового історичного етапу цивілізації. Поняття інформаційного суспільства найбільш містко аргументоване Д. Беллом у теорії технологічного розвитку, у теоріях постмодернізму (Ж. Бодрійяр, М. Постер), гнучкої спеціалізації (М. Пайор, Ч. Сейбл, Л. Хіршхорн), інформаційного способу розвитку (М. Кастельс), теорії неомарксизму (Г. Міллер), регуляційної теорії (М. Альєтта, А. Ліпиць), гнучкої акумуляції (Д. Харві), рефлексивної модернізації (Е. Гідденс), публічної сфери (Ю. Хабермас, Н. Гарнем).

Інформаційне суспільство в якому людина може накопичувати, розповсюджувати та отримувати інформацію, розглядали і вітчизняні науковці В.М. Бебик, В.С. Цимбалюк, М.С. Вершинін та ін.

Мета статті – проаналізувати як політика становлення інформаційного суспільства впливатиме на демократичні процеси та прийняття рішень у політичній сфері; охарактеризувати проблеми, з якими стикається Україна під час становлення інформаційного суспільства.

Виклад основного матеріалу. Перехід від індустріального до постіндустріального (інформаційного) суспільства, що почався в кінці ХХ – початку ХХІ століття, веде до трансформації політичних інститутів як при демократичних, так і авторитарних режимах. Інформаційне суспільство ставить власні вимоги перед органами державної влади і місцевим самоуправління. У процесі демократичної трансформації змінюються засоби функціонування: від адміністративно-командного стилю, коли роль

громадськості мінімізована, до демократичного, коли роль громадськості є досить вагомою. Отже, представницька демократія за допомогою інформаційних технологій може бути трансформована в модель з елементами прямої демократії де є активна участь громадян в управлінні через відкриті інформаційні канали [3].

Доступна в електронному вигляді інформація, що надходить від держави, може допомогти розвитку її діалогу з громадянами. Демократична держава як інструмент, покликана сприяти інтересам суспільства, людей, з впровадженням в органи державної влади інформаційних та телекомунікаційних технологій. Така держава отримує нові можливості для інформування своїх громадян, врахування їхньої громадської думки з ключових питань, підвищення ефективності своєї діяльності. В інформаційному суспільстві державні органи використовують Інтернет для підвищення ефективності своєї роботи, відкритої інформаційної взаємодії з громадськістю. Наприклад, в багатьох країнах Західної Європи ведуться он-лайн трансляції в Інтернет з судових засідань [9, с. 137–140].

Принцип відкритості влади у демократичних суспільствах є протидією на нові можливості інформаційних технологій з управління масовою свідомістю з боку влади. Ця протидія маніпулюванню захищає населення від можливих негативних наслідків. Концентрація влади гальмується завдяки прозорості й відкритості її дій. Це стає одним із варіантів контролю з боку громадськості, тобто відбувається перерозподіл влади, хоча б на інформаційному рівні.

Зміни характеристик сучасної демократії можуть проявлятися також у наступному. В інформаційному суспільстві будь-яка людина де-факто має можливість через використання Інтернет-технологій самостійно вибудувувати приватну управлінську політику, не питаючи на це дозвіл у статусних структур. Таким чином, в інформаційному суспільстві істотну роль починає грати нова демократія: демократія індивідів, а не традиційна демократія організацій [1, с. 165].

Якщо інформатизація в суспільстві стрімко розвивається „нагорі”, не проникаючи в суспільство, вона позбавляє громадян можливості стежити за діяльністю держструктур, перевіряти їх, а отже, не лише не робить державну політику прозоріше, але і може посилити монополію держави на інформацію. Таким чином, електронізація «зверху» надасть правлячій еліті додаткові можливості маніпуляції суспільством і окремим громадянином.

Отже, науковці виділяють два підходи щодо оцінки впливу інформаційних технологій на демократичний процес і політичні інститути. Відповідно до першого підходу, їх застосування сприяє підвищенню ефективності державної діяльності, більшої відкритості політичних процесів і формування більш широкого суспільного консенсусу завдяки зворотному зв'язку між політичною системою і громадянами. Відповідно до другого підходу – в результаті поширення і використання «електронізації» в політичному процесі посиляться позиції виконавчої влади, зросте роль адміністративного апарату, зруйнується баланс різних гілок влади, посиляться контроль бюрократії над громадянами, отже суттєво зміняться відносини парламенту та уряду, що загрожує небезпекою інформаційної диктатури в державі [6, с. 15–21].

Україна має власну історію розвитку базових засад інформаційного суспільства у процесі демократичних перетворень. Україна на початку 1990-х років ХХ ст. опинилася на вершині третьої хвилі демократичного транзиту, що надало їй можливість отримати довгоочікувану незалежність та досить швидкими темпами увійти до групи країн з демократичними поглядами та цінностями. Глобальні індикатори інформаційного суспільства у межах демократичного транзиту також притаманні й Україні, зокрема це – інтернетизація політичних інститутів, залучення більшої кількості громадян до державних справ через застосування електронної демократії [14, с. 221]. Але глобальний спад хвилі демократизації також заторкнув політичні процеси і в Україні, що обумовило теперішній стан розвитку інформаційного

суспільства як головного зовнішнього показника демократизації країни [12, с. 91–111].

Свобода слова та волевиявлення були й залишаються одним із найважливіших інструментів демократії в Україні. За часів незалежності було сформовано основні правові засади побудови інформаційного суспільства в Україні шляхом прийняття ряду нормативно-правових актів, що регулюють суспільні відносини у сфері сприяння розвитку громадянського суспільства, створення інформаційних електронних ресурсів, захисту прав інтелектуальної власності на такі ресурси, розвитку електронного урядування та відкритого уряду, гарантій та механізму доступу до публічної інформації, інформаційної безпеки, електронного документообігу тощо [2, с. 525].

Згідно з розпорядженням Кабінету Міністрів України про «Стратегію розвитку інформаційного суспільства в Україні» від 15 травня 2013 р., було визначено мету, базові принципи, стратегічні цілі розвитку інформаційного суспільства в Україні, завдання, спрямовані на їх досягнення, а також основні напрями, етапи і механізм реалізації цієї Стратегії з урахуванням сучасних тенденцій та особливостей розвитку України в перспективі до 2020 року. У цьому документі з'являється поняття «електронна демократія» як форма суспільних відносин, за якої громадяни та організації залучаються до державотворення та державного управління, а також до місцевого самоуправління шляхом широкого застосування інформаційно-комунікаційних технологій [4].

Метою реалізації Стратегії в Україні стало формування сприятливих умов для розбудови інформаційного суспільства, демократичного і культурного розвитку держави з ринковою економікою, що керується європейськими політичними та економічними цінностями, підвищення якості життя громадян, створення широких можливостей для задоволення потреб і вільного розвитку особистості, підвищення конкурентоспроможності України, вдосконалення системи державного управління за допомогою інформаційно-комунікаційних технологій [5].

Основні стратегічні цілі розвитку інформаційного суспільства та суспільства знань визначено в Законі України «Про Основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007–2015 роки», які з урахуванням сучасного стану та тенденцій розвитку України включають в себе забезпечення відкритості інформації про діяльність державних органів та органів місцевого самоврядування, розширення доступу до неї та надання можливості безпосередньої участі як інститутів громадянського суспільства, так і громадян у процесах підготовки і проведення експертизи проектів актів законодавства, здійснення контролю за результативністю і ефективністю діяльності органів державної влади та органів місцевого самоврядування [8].

Згідно із вищезазначеним законом, основними завданнями розвитку інформаційного суспільства в Україні є забезпечення гарантій волевиявлення і самореалізації громадянина в інформаційному суспільстві, а також вільного доступу до інформації та знань, крім установлених законом обмежень. Утвердження демократичних інститутів є головною проблемою завершення перехідного періоду розвитку української держави. Отже, реальна самокерована демократія – це, насамперед, інформаційна демократія, тобто демократія, ціль якої є формування інформаційного суспільства [4].

Наразі, використовуючи сучасні технології зв'язку (за допомогою сервісу миттєвих повідомлень або Інтернет-голосування), існує реальна можливість залучення в процес прийняття важливих політичних рішень практично всіх політично активних громадян України. У випадку реалізації зазначених можливостей відкриваються можливості для справжнього та ефективного народного контролю над державою [10, с. 66–74]. Отже, можновладці мають прислухатися до голосу народу при розробці законопроектів та законів. Всі міністерства, які розробляють нормативні документи, зобов'язані проводити антикорупційну експертизу своїх проектів як за допомогою самих чиновників, так і при участі незалежних фахівців, які рекрутуються з народу на добровільній основі, і якщо громадянське суспільство забракує якусь норму, її доведеться викреслити. Також,

міністерство, яке розробило проект чергового документа, повинно розмістити його на власному офіційному сайті [13]. Таким чином, народ може здійснювати політичну владу і реалізовувати політичну волю безпосередньо, кожен громадянин може безпосередньо брати участь в управлінні державою за допомогою новітніх інформаційних технологій. Але, подібні можливості поки українському народу не надаються.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Зазначимо, що процес інформатизації демократії є серйозним випробуванням для сучасного українського суспільства. Таким чином, для України використання інформаційних технологій у політичному процесі має кращі перспективи не для переходу до прямої демократії, як це пропонується на Заході, а для подальшого розширення можливостей існуючої системи представницької демократії [11, с. 11]. Тому, використання електронних технологій має значення для досягнення наступних цілей: розширення доступу виборців і ЗМІ до законотворчої діяльності; підвищення ефективності зворотних зв'язків між виборцями та їх представниками в законодавчих органах влади; зниження витрат по формуванню асоціацій і об'єднань виборців, тощо. Можна зробити висновок, що нові технології електронної комунікації виводять демократію на більш високий якісний рівень, надаючи не тільки можливість для обміну інформацією та прямого доступу до неї, а отже стрімко зменшуючи можливості для існування авторитарних режимів правління.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бжезинский Зб. Выбор. Глобальное господство или глобальное лидерство: пер. с англ. / Зб. Бжезинский. — М.: Междунар. отношения, 2005. — 288 с.
2. Галушко К. Ю. Інформаційне суспільство / К.Ю. Галушко // Енциклопедія історії України : у 10 т. / редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. ; Інститут історії України НАН України. — К. : Наук. думка, 2005. — Т. 3 : Е — Й. — С. 525.
3. Дубов Д. В. Інформаційне суспільство в Україні: глобальні виклики та національні можливості : аналіт. доп. / Д. В. Дубов, О. А. Ожеван, С. Л. Гнатюк. — К. : НІСД, 2010. — 64 с.

4. Закон України „Про схвалення Стратегії розвитку інформаційного суспільства в Україні”: від 15 травня 2013 р. / Верховна Рада України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/386-2013-p>
5. Збірник законодавчих і нормативних документів у сфері науки, інновацій та інформатизації / уклад.: Л. А. Кургузенкова, Л. В. Волошенко. — К. : УкрІНТЕІ, 2011. — 356 с.
6. Коляденко В. Поняття „інформаційне суспільство” у класичних і сучасних концепціях / В. Коляденко // Освіта регіону: політологія, психологія, комунікації. — Київ, 2013. — № 2. — С. 15—21.
7. Митко А. Україна й інформаційна демократія: новий вимір політики / А. Митко // Українська національна ідея: реалії та перспективи розвитку. — Київ, 2014. — № 26. — С. 77—83.
8. Про Основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007-2015 роки: Закон України // Відомості Верховної Ради України. — 2007. — № 12. — Ст. 102.
9. Почепцов Г.Г. Інформаційна політика: Навч. посіб. для студентів ВНЗ, аспірантів, викладачів. — 2-ге вид., стер. / Г.Г. Почепцов, Чукут С.А. — К., 2008. — 663 с.
10. Саркісова К. Електронна демократія як форма політичної комунікації в сучасному суспільстві / К. Саркісова // Політичний менеджмент — 2007. — № 1. — С. 66-74.
11. Скалацький В.М. Інформаційне суспільство: сучасні теорії та моделі (соціально-філософський аналіз). Автореф. дис. канд. філософ. наук: 09.00.03 / В. М. Скалацький. — Київ. нац. ун-т ім. Т.Шевченка. — К., 2006. — 17 с.
12. Тоффлер Е. Третя хвиля: перекл. з англ. А. Євси / Е. Тоффлер. — Київ : Всесвіт, 2000. — 480 с.
13. Требін М.П. Міжнародна інформація : навч. посіб. / М. П. Требін [та ін.]. — Х. : Право, 2014. — 336 с.
14. Хантингтон С. Третя волна. Демократизація в кінці ХХ століття / С. Хантингтон. — М.: Російська політична енциклопедія (РОССПЭН), 2003. — 368 с.

Стаття надійшла до редакції 30.08.2016